

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОБ'ЄКТИ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ: СУТНІСТЬ І ВІДМІННОСТІ

INNOVATIVE DEVELOPMENT AND INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES AS TAX STIMULATION OBJECTIVES: SATISFACTION AND DIFFERENCES

УДК 336.225.66

Філіппова С.В.

д.е.н., директор Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій, професор кафедри обліку, аналізу і аудиту
Одеський національний політехнічний університет

Нейков С.О.

аспірант кафедри обліку, аналізу і аудиту
Одеський національний політехнічний університет

У статті надано змістовну характеристику інноваційної діяльності та інноваційного розвитку промислових підприємств з позиції доцільності їх застосовності в якості об'єкта податкового стимулювання інноваційного процесу в країні. Узагальнено підходи до визначення їх сутності. Обґрунтовано доцільність системного податкового стимулювання діяльності інноваційно-активних і інноваційно-орієнтованих підприємств за різними моделями їх інноваційного розвитку.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, промислові підприємства, інноваційна активність, інноваційна орієнтація, інноваційна модель розвитку, податкове стимулювання, об'єкт.

В статье дана содержательная характеристика инновационной деятельности и инновационного развития промышленных предприятий с позиции целесообразности их применимости в качестве объекта налогового стимулирования инновационного процесса в стране. Обобщены подходы к определению их сущности. Обоснована целесообразность системного налогового

стимулирования деятельности инновационно-активных и инновационно-ориентированных предприятий по разным моделям их инновационного развития.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная деятельность, промышленные предприятия, инновационная активность, инновационная ориентация, инновационная модель развития, налоговое стимулирование, объект.

The article gives a meaningful characteristic of innovation activity and innovative development of industrial enterprises from the point of view of expediency of their applicability as the object of tax incentives for innovation process in the country. Approaches to the definition of their essence are generalized. The expediency of system tax stimulation of activity of innovative-active and innovative-oriented enterprises based on different models of their innovation development is substantiated.

Key words: innovation development, innovation activity, industrial enterprises, innovation activity, innovation orientation, innovative development model, tax incentive, object.

Постановка проблеми. За останні роки в Україні спостерігається уповільнення темпів інноваційного розвитку національної економіки, що утворює несприятливе середовище для економічного зростання країни. Водночас, тривала жвава наукова дискусія навколо інноваційного розвитку та інноваційної діяльності підприємств з позиції податкового стимулювання в інноваційній економіці, яка останнім часом відбувається на тлі системних змін законодавчо-нормативної бази оподаткування, потребує додаткового змістовного дослідження кола потенційно-можливих об'єктів на категорійно-понятійному рівні, що дозволить надалі визначити їх вірно, врахувати спільні риси і відмінності інноваційного розвитку та інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням співвідношення інноваційного розвитку та інноваційної діяльності вітчизняних підприємств присвячені праці значної кількості дослідників, серед яких В.А. Василенко, Л.О. Волощук, С.М. Ілляшенко, П.П. Микитюк, А.Є. Никифоров, О.О. Орлов, А.М. Поручник, В.С. Савчук, Л.І. Федулова, С.В. Філіппова, Н.І. Чухрай. Спільні риси, відмінності інноваційного розвитку та інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, а також проблематику їх оподаткування досить ґрунтовно розглядали вчені І.В. Алексєєв, О.В. Богер,

Р.Й. Желізняк, Ю.Б. Іванов, І.О. Луніна, О.С. Білосова, О.О. Булана, А.А. Пилипенко, Н.Л. Шлафман. Але змістовність інноваційного розвитку та інноваційної діяльності промислових підприємств як об'єктів податкового стимулювання в умовах уповільнення темпів інноваційного розвитку економіки та на тлі системних змін нормативної бази оподаткування досі не має однозначного трактування, що обумовлює доцільність додаткових досліджень.

Постановка завдання. Метою даної статті є узагальнене змістовне дослідження інноваційного розвитку та інноваційної діяльності промислових підприємств як потенційно-можливих об'єктів податкового стимулювання в інноваційній економіці на категорійно-понятійному рівні, визначення їх спільних рис та відмінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток вчені частіше визначають як перехід від одного стану функціонування до іншого, де система отримує нові параметри. Водночас, є певні сутнісні розбіжності у характеристиці його інноваційного виду. Зокрема, В.А. Василенко наполягає на всіх нових параметрах систем, без виключення [1, с. 127], Н.І. Чухрай та О.П. Просович – на обов'язковості досягнення підприємством «стратегічних цілей і завдань підприємства через формування і реалізацію його інноваційного потенціалу»

[2, с. 33], Л.О. Волощук – на наявності ознак інноваційності розвитку, стверджуючи, що «інноваційний розвиток – це економічний розвиток (розвиток економічної системи), що має ознаки інноваційності» [3, с. 24], П.П. Микитюк – на інноваційному потенціалі та нових можливостях розвитку [4, с. 30], Ю.Б. Иванов, А.А. Пилипенко – на набутті розвитком інтегративності в якості домінанти [5, с. 79]. Деякі вчені намагаються розширити визначення інноваційного розвитку: С.В. Філіппова і Н.М. Селіванова під інноваційним розвитком промислового підприємства розуміють «незворотний перехід його виробничої, управлінської та інших підсистем в новий стан, якому притаманні сукупність змін, що відбуваються внаслідок впровадження інноваційних перетворень або застосування інновацій та приводять до: а) формування нових властивостей підприємства та його підсистем (покращення якісного стану, потенціалу та рівня ефективності діяльності, набуття нових компетенцій тощо) та б) зміцнення підприємства, посилення здатності його підсистем опиратися впливу негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища» [6, с.36]. Останнє з наведених визначень, з позиції стимулювання державою інноваційного процесу взагалі, має певні переваги, оскільки: а) традиційно вказує на незворотність змін, але враховує можливість змінювання його інших підсистем, крім виробничої сфери, б) закладає основи для державного стимулювання впровадження потенційних змін, дозволяючи водночас сформулювати вимоги для податкових преференцій за видами фактичних змін, їх цільовим призначенням, впливом на середовище тощо.

Кожен етап, з яких складається інноваційний процес, має певну цільову спрямованість, організаційне втілення, тобто форму, а також специфіку управління, що проявляється на рівні управлінської ієрархії у підсистемах цілей, інструментів, механізмів, відповідальності тощо.

Тому система багаторівневого управління інноваційним розвитком промислових підприємств, частиною якої є податкове стимулювання, у загальному вигляді, зазвичай працює у такий спосіб:

– на мікрорівні, тобто на рівні підприємства:

а) у контурі управління його розвитком на вході виникає управлінський сигнал щодо впровадження змін для досягнення певних цілей розвитку; б) суб'єкт управління (керівництво підприємства) визначає заплановані критерії ефективності розвитку та розробляє систему показників її оцінки; в) суб'єкт управління впливає на об'єкт через використання організаційно-економічних механізмів, що відповідають визначеним цілям інноваційного розвитку підприємства; г) на виході оцінюється ефективність розвитку або результати змінювання підсистем або системи в цілому;

– на макрорівні, тобто на рівні державного управління країною: а) визначаються пріоритетні напрями інноваційного розвитку країни, стратегічні регіони та сектори, що потребують цільової державної підтримки для досягнення цілей їх інноваційного розвитку; б) розробляються та застосовуються механізми податкових, фінансових, адміністративних преференцій або пільг для визначених напрямів, регіонів та секторів, а також їх нормативна база; в) відбувається моніторинг ефективності діючих механізмів та досягнутих результатів на макрорівні управління, удосконалення нормативно-правової бази в цілому та блокове доопрацювання.

Основні механізми управління розвитком підприємства, застосовні на обох рівнях управління, засновані на: а) самоорганізації; б) інноваційному, еволюційному і поступовому розвитку; в) управлінні внутрішніми змінами. Останню групу механізмів, все ж таки, доцільно віднести до мікрорівня, оскільки саме там вони формуються та застосовуються. На макрорівні вони застосовуються лише до стратегічних підприємств державної власності. Наприклад, під час їх підготовки до приватизації.

Постійний інноваційний розвиток підприємств відбувається за допомогою певного переліку схем та послідовностей впровадження змін, що сприяє виникненню специфічних об'єктів оподаткування. Це відбувається внаслідок того, що досягти бажаного результату інноваційного розвитку неможливо без його відповідного ресурсного забезпечення. Для цього потрібні: матеріальні, фінансові, кадрово-кваліфікаційні, інформаційні, інтелектуальні, інноваційні та інші ресурси. Саме вони (їх вартість, у першу чергу) формують інноваційні витрати підприємств. Причому існують два боки явища: перший бік – формування вартості ресурсів на підприємствах-постачальниках під впливом опосередкованого податкового тиску, для яких інноваційний розвиток не є метою його діяльності; другий бік – вплив вартості цих ресурсів на показники діяльності підприємства, яке спрямоване на інноваційний розвиток. Тобто, вартість ресурсів, за однакових умов запиту, є однаковою для двох типів підприємств – для тих, що обрали інноваційний розвиток, та тих, що його не обрали.

Перші підприємства можна вважати *інноваційно-орієнтованими*. Всі вони мають специфіку, яка втілюється у наявності в них трьох компонент:

- високого рівню науково-дослідного потенціалу;
- спрямованості на постійне здійснення інноваційної діяльності;
- інноваційної оперативності (сприйнятливості до новацій, швидкості прийняття та здійснення рішень щодо змін, здатність отримати кращі результати).

Ознаками інноваційної орієнтації підприєм-

ства у розширеному вигляді є: високий рівень інноваційного потенціалу; сприйнятливість до інновацій; наявність придатних до комерціалізації інноваційних ідей; мобільність та гнучкість підсистем підприємства; готовність здійснювати технологічні та організаційні зміни; високий рівень та розвиненість внутрішніх комунікацій; наявність інтерактивного зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем. Ці характеристики є слабо структурованими та потребують опосередкованої кількісної оцінки, тому їх оподаткування є складним і непрозорим.

Інноваційною активністю є «інтенсивність здійснення економічними суб'єктами діяльності із розробки і впровадження нових технологій або удосконалених продуктів в господарський оборот» [6, с. 52]. Л.І. Федулова визначає ознаками інноваційної активності «внутрішні якісні суб'єктивні можливості підприємства проводити

інноваційну діяльність, рівень інтенсивності інноваційних процесів на виробництві, ступінь залежності продукту або підприємства від інноваційної діяльності, тобто стан інноваційного потенціалу та показники рівня його використання, що може виражатись показниками ефективності інноваційної діяльності з урахуванням їх динаміки і частки інтенсивних факторів в економічному зростанні» [7, с. 10]. Це означає визнання факту, що інноваційна активність – це характеристика підприємства внутрішнього походження, яка має відображатися у реальних зовнішніх і внутрішніх процесах та явищах.

Водночас, вона пов'язано із поняттям життєвого циклу підприємства. Часовий інтервал між виникненням та припиненням діяльності підприємства – це його *життєвий цикл*, який містить кілька стадій: виникнення, розвитку, росту, зрілості і загасання (рис. 1).

Рис. 1. Процеси розвитку інноваційно-активного підприємства на різних фазах його життєвого циклу та ті з них, що є об'єктами податкового стимулювання

Джерело: удосконалено на підставі [6, с. 31]

Кожне підприємство у процесі розвитку проходить різні стадії діяльності, а інноваційне, інноваційно-орієнтоване та інноваційно-активне підприємство – ще й стадії інноваційної діяльності.

Інноваційна активність забезпечує підприємству циклічне повторення стадій, пов'язаних з освоєнням інновацій. Для кожної зі стадій характерні певні організаційно-економічні умови, притаманні галузі, виду цінової політики, типу ринкової поведінці та організаційної структури, масштабам діяльності, рівню спеціалізації. Ці стадії утворюють інноваційну діяльність, яку міжнародні і національні стандарти визначають по-різному (табл. 1).

Таблиця 1
Групування визначення інноваційної діяльності за національним законодавством та міжнародними стандартами

Визначення	Джерело
1. Для досягнення мети, направленої на забезпечення розробки та впровадження інновацій у діяльність підприємства використовує певні дії. Деякі види інноваційної діяльності є інноваційними самі по собі, інші не мають цієї властивості, але теж необхідні для здійснення інновацій. Інноваційна діяльність включає також дослідження і розробки, не пов'язані безпосередньо з підготовкою будь-якої конкретної інновації.	Керівництво Осло [8, с. 55]
2. Діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.	Закон України «Про інноваційну діяльність» [9, ст. 1]
3. Діяльність, що забезпечує створення і реалізацію інновацій (процес створення інновацій, що включає прикладні дослідження, підготовку і пуск виробництва, а також діяльність, що забезпечує створення інновацій, науково-технічні послуги, маркетингові дослідження, підготовку і перепідготовку кадрів, організаційну та фінансову діяльність).	ДСТУ ГОСТ 31279:2005 [10, с. 8]

Тобто, інноваційна активність промислового підприємства має оцінюватися, як мінімум, трьома основними характеристиками: а) наявністю завершених інновацій; б) ступенем участі підприємства в розробці інновацій та в) основними причинами відсутності інноваційної діяльності. Лише перша характеристика є кількісною, тому може застосована для податкового стимулювання з певними обмеженнями. Останні дві є лише інформативними, тому виступатимуть об'єктами для аналізу витратних, динамічних (динаміка інноваційного процесу) та структурних показників інноваційної діяльності і виявлення проблем інноваційного розвитку підприємства.

Узагальнюючи, можна відзначити, що *інноваційне підприємство відрізняється від інноваційно-активного* динамікою досягнення інноваційної активності діяльності, прискореним вирішенням стратегічних інноваційних завдань шляхом впровадження активної інноваційної політики підприємства. *Інноваційно-орієнтоване підприємство не тотожне інноваційно-активному*, оскільки змістовно перше поняття значно ширше. Ми розділяємо позицію «Керівництва Осло», яке *інноваційно-активним підприємством* вважає таке, навички якого мають особливості [8, с. 55]:

1) стратегічні: спрямовані на майбутнє; здатні контролювати і впливати на майбутні ринкові зміни; існують можливості до отримання, аналізування та використання технологічної і економічної інформації;

2) організаційні: існує постійна взаємодія підрозділів підприємства, співпраця із вченими, контрагентами; є уміння ризикувати, залучення усього підприємства до інновацій та підвищення кваліфікації персоналу.

Як бачимо, розбіжності визначення сутності інноваційного розвитку та інноваційної діяльності, а також похідних понять, спостерігаються як в авторських підходах, так і у офіційних нормативних документах. Тому стверджувати про визнання їх як повністю та однозначно висвітленого об'єкту податкового стимулювання неможливо.

Водночас, огляд широкого кола існуючих механізмів та інструментів податкового стимулювання інноваційних процесів, інноваційної діяльності та інноваційного розвитку, як вітчизняних, так і тих, що застосовуються у світі [11, с. 310-318; 12, с. 42-50], хоча й демонструє в цілому їх значні можливості, доводить, що вони не достатньо повно охоплюють інноваційно-орієнтовані підприємства. Деякі з них не враховують стадії життєвого циклу інновацій, тому потребують нових методик [13, с. 88].

Висновки з проведеного дослідження. Відтак, податкове стимулювання діяльності інноваційно-активних і інноваційно-орієнтованих підприємств, на нашу думку, не має принципових розбіжностей та може розглядатися як ефективний механізм управління інноваційною моделлю розвитку підприємства, спрямований на удосконалення системи державного управління інноваційним процесом. Такий підхід здатний забезпечити системне запровадження податкового стимулювання інноваційної діяльності, як на інноваційно-активних підприємствах, так і та інноваційно-орієнтованих, оскільки стимулює інноваційний розвиток шляхом податкової підтримки, яка варіюється за різними моделями інноваційного розвитку підприємств. Саме це й має стати напрямом подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В.А. Креативное управление развитием социально-экономических систем : [Моногр.] / В.А. Василенко. – К.: Освіта України, 2010. – 772с.
2. Чухрай Н.І. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: [підручник] / Н.І. Чухрай, О.П. Просович. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 500 с.
3. Волощук Л.О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління : [моногр.] / Л.О. Волощук. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 396 с.
4. Інноваційний розвиток підприємства : [Навч. посіб.] / [За ред. П.П. Микитюка]. – Тернопіль: ПП «Принтер Інформ», 2015. – 224 с.
5. Іванов Ю.Б. Інтеграційний розвиток суб'єктів господарювання: теоретичне обґрунтування та організація управління: [моногр.] / Ю.Б. Іванов, А.А. Пилипенко. – Харків: ВД "Інжек", 2012. – 400 с.
6. Філіппова С.В. Управління розвитком інноваційно-активного промислового підприємства на засадах контролінгу: нові реалії та завдання: [моногр.] / Н.М. Селіванова, С.В. Філіппова – Одеса: ОНПУ, вид-во «ВМВ» – 2014. – 181 с.
7. Федулова І.В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства / І.В. Федулова // Наук. пр. Нац. ун-ту харчових технологій. – 2010. – № 36. – С. 114-118.
8. Руководство ОСЛО. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. 3-е изд., совместная публикация ОЭСР и Евростата / [Пер. на рус. яз.]; – М.: ГУ «Центр исследований и статистики науки», 2010. – 192 с.
9. Закон України «Про інноваційну діяльність» : від 04.07.2002 № 40-IV за станом на 05.12.2012 : [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Оф. вид. від 2002 р., № 36, ст. 266. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
10. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про надання чинності в Україні міждержавним стандартам, змінам до міждержавних стандартів та скасування нормативних документів» : від 05.10.2005р. № 285 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseft/ua-smwzcr.htm>.
11. Алексеев І. В. Важливість правильного підбору податкових пільг і шляхів їх надання при податковому стимулюванні інноваційної діяльності підприємств / І. В. Алексеев, Р. Й. Желізняк // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 314–320 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2014_2_56.pdf
12. Луніна І. О. Бюджетно-податкове стимулювання інноваційної діяльності в Україні / І. О. Луніна, О. С. Білоусова, О. О. Булана // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 41-56. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_5.
13. Касьянова Л. В. Аналіз ефективності податкової підтримки інновацій з урахуванням життєвого циклу / Л. В. Касьянова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 722. – С. 87–92.